

GENDER VE ŠKOLE

Přednášející: Jana Kubrická

Kontakt: kubricka@fsps.muni.cz

1. DEFINICE, VÝCHODISKA, VÝVOJ

- gender – sociální rod, označuje sociální, kulturní a psychologické aspekty pohlaví
- gender si osvojujeme prostřednictvím **sociálního učení**
- g. studia přinášejí poznatky o tom, jaké činitele (normy, očekávání, instituce, vztahy) ovlivňují lidskou osobnost
- g. studia vychází ze **sociálního konstruktivismu**, který nevidí realitu jako danou, ale vytvořenou člověkem („Nerodíme se ženami, stáváme se jimi“ S. de Beauvoir)
- diskuse o genderu začaly v USA v kontextu feministického hnutí v 70. letech, útočilo se především na **biologický determinismus** (ten říká, že muži a ženy mají jiná těla, proto jsou rozdílní a v důsledku těchto rozdílů zaujímají nerovné postavení ve společnosti)
- 90.léta – Men’s studies – mužské už není popisováno jako všeobecně lidské, ale specifické, pozornost věnována rovným šancím obou pohlaví
- rostoucí popularita – média, globalizace
- interdisciplinarita – gender zkoumán v souvislostech s jinými kategoriemi jako je etnicita, společenská třída atd.
- **genderové stereotypy**: stereotypy obecně definuje M. Nakonečný (1997, s. 223) následujícím způsobem: "Stereotypy jsou mínění o třídách individuí, skupinách nebo objektech, která jsou v podstatě šablonovitými způsoby vnímání a posuzování toho, k čemu se vztahují; nejsou produktem přímé zkušenosti individua, jsou přebírány a udržují se tradicí." Konkrétně genderové stereotypy vymezuje J. W. Santrock (2004, s.156) takto: "Gender stereotypes are broad categories that reflect impressions and beliefs about what behaviour is appropriate for females and males." Uvádí dále, že stereotypy jsou kulturně a historicky vázané a zároveň zmiňuje souvislost se sociálněekonomickými okolnostmi. Zdůrazňuje také, že stereotypy jsou často negativní a mohou vést k diskriminaci. Předpokládají totiž, že biologické ženy mají v podstatě stejné zájmy, hodnoty a životní styl, který se odlišuje od zájmů, hodnot a životního stylu biologických mužů
- **teorie učení se genderu**:
 - a) psychoanalytická – Freud, sexualita jako základ genderu, ženami/ muži se stáváme skrze identifikaci s matkou/ otcem – u dívek motivace závidění penisu, u chlapců kastracní úzkost
 - b) teorie sociálního učení – posilování odměnou nebo trestem (přímé a nepřímé), nápodoba
 - c) kognitivněvývojová teorie – Kohlberg, Piaget – snaha dětí nalézt ve světě řád, vzorce, schemata – přiřazování vhodného a nevhodného chování, vzhledu, vlastností mužům – ženám
 - d) alternativní teorie Sandry Bem – optická skla kultury – naše představy o světě, „skla“, přes která nahlížíme na realitu:
 - genderová polarizace (ženy a muži jako protipóly, gender jako základní rozlišovací znak);

- androcentrismus (mužské jako norma, ženské odvozené)
- biologický esencialismus (nerovnosti mezi ženami a muži viděny jako důsledek biologických rozdílů)

2. ÚROVNĚ GENDEROVÉ ANALÝZY

- rovina individuální: **genderová identita** – vnitřní pocit mužství nebo ženství, při jejím utváření hrají zásadní roli rodiče, sourozenci, učitelé, média
Genderové role a genderovou identitu si osvojujeme už od raného dětství, pocit mužství nebo ženství u dětí stabilní kolem 7 let, utvářen skrze interakci mezi dítětem a dospělým, mezi dětmi navzájem, ve školním věku pak hrají zásadní roli učitelé a masmédi (Průcha, Walterová, Mareš 2003).
- bytosti, které se v naší kultuře definují jako **ženy**, mají tendenci konstruovat si identitu skrze péči o druhé, vlastnosti asociované s tzv. preferovanou femininitou jsou dále zranitelnost, pasivita, emocionálnost, malá technická zručnost apod.
- bytosti, které se v naší kultuře definují jako **muži**, mají tendenci konstruovat si identitu kolem dominance, sebeprosazování, další atributy – síla, racionalita, ambicióznost, nezávislost, tech. zručnost
- rovina interakce: gender jako produkt interakce, jak přistupujeme k ženám a mužům, jak se sami prezentujeme jako ženy a muži (stereotypní hodnocení je např.: holka a takový nepořádek, kluci přece nepláčou apod.)
- rovina institucí: představy o maskulinitě a femininitě, jak je konstruují spol. instituce
- **rodina** – např. rodičovská dovolená v ČR uzákoněna až v roce 2001
- **škola** – v 19. stol. učitelství spojováno s maskulinitou, jeho prestiž byla značná, dnes je školství feminizováno a prestiž učitelského povolání je nižší
- **trh práce** – převládá koncept lineární (nepřerušené) kariéry, znevýhodňující ženy s dětmi – problémy jsou i se sníženými úvazky pro lidi pečující o děti
- v inzerci už se začíná prosazovat přechylování tvarů (Hledáme manažera/manažerku – bylo dokázáno, že při používání mužského tvaru si ženy připadaly jako méně vhodné kandidátky na danou pozici)

3. PROBLEMATIKA GENDERU VE ŠKOLE

- škola je institucí, s pomocí které si společnost zajišťuje kontinuitu, seznamuje s kulturou. Reprodukuje se sociální status quo, často i s nerovnostmi – tj. škola má někdy tendenci předávat poznatky o tom, jaká společnost je a ne jaká by mohla být
- sociální rod tedy představuje velmi významnou kategorii i ve vzdělávání, neboť zapojení genderově stereotypních očekávání může vést k omezování rozvoje individuálních schopností, dovedností a zájmů u chlapců a dívek. Ti sice vnímají trendy v dynamické společnosti, která předkládá pestrou paletu nestereotypního genderového chování a planoucí diskusi o postavení žen a mužů, ovšem ve škole jsou jim často předkládány tradiční genderové vzorce, ať už v učebnicích nebo v interakci mezi vyučujícími a žáky a organizaci života ve třídě, tj. prostřednictvím *skrytého kurikula* (Kimmel 2000, s. 151).

DIMENZE, ve kterých se gender ve škole projevuje:

1. **fyzický prostor školy** (kabinety, počítačové učebny, hřiště – jsou rovnoměrně využívány muži i ženami?)
2. **vytváření symbolů a představ** (např. třídní samospráva – přidělování úkolů podle tradiční dělby práce – dívky se starají o květiny, chlapec je předsedou třídy apod.)
3. **komunikace a jednání**
formální i neformální pravidla komunikace mezi vyučujícími a dívkami/chlapci – oblasti genderově zatížené komunikace:
 - posilování dělby rolí, obrazu mužského a ženského světa (např. na hodině českého jazyka: „a teď něco pro holky– o původu slova parfém“)
 - klasifikace jako výsledek postoje k mužskému nebo ženskému zaměření předmětu (technické obory: kluci to pochopí, holky se to nabiflují; to bych do tebe neřekla; tak úhledný sešit mě u kluka překvapuje apod.)
 - pochvaly (dívky chváleny za píli, svědomitost, slušné chování, chlapcům by to udělalo spíš ostudu – ti jsou chváleni za originalitu, fantazii)
 - sexuální podtext, např. komentáře či zvýhodňování dívek ve vyzývavějším oblečení
4. **identita** – má škola na nás jako muže nebo ženy nějaké požadavky (vzhled, chování...)
5. **logika života v organizaci** (rozdělení aprobací – které předměty učí ženy/muži, kdo postupuje na vyšší pozice v managementu školy, kdo ve škole uklízí, vaří, kdo opravuje vybavení apod.)

PŘEDMĚTY

- u nás údajně rovnost zajištěna koedukací, na mnohých oborech ale převládá jedno pohlaví
- součástí segregace i symbolické rozdělení předmětů – často zřejmá už z aprobací vyučujících
- literární seminář a počítačový – implicitně považovány za ženské/ mužské – **sebenaplňující prorocství** – předvídání nezájmu dívek o technické a chlapců o humanitní obory vede děti k volbě tradičně mužských/ ženských oborů a následně i povolání v souladu s jejich pohlavím
- někdy pomáhá segregace jako přechodná strategie – zvláště u dívek se ukazuje jako přínosné segregovat na některé předměty – dívky mezi vrstevnicemi ztrácejí zábrany a jejich sebevědomí se zvyšuje

Genderově pozitivní výchova

– snaží se získat si pozornost žáků a žákyň apelováním na zkušenost obou pohlaví, zpochybňuje gen. stereotypy, předkládá alternativní modely životního stylu a pomáhá rozvíjet kritické myšlení. Tím může škola napomáhat mladým lidem, aby nepodléhali tlaku spol. očekávání týkajících se volby povolání, budování kariéry a uspořádání partnerských vztahů vzhledem k pohlaví.

Součástí genderově citlivé výchovy je i používání **nestereotypních učebnic** – snažíme se při ilustraci jevů zapojovat příklady z „mužského“ i „ženského“ světa – propojovat oblasti humanitní a technické, nabízet pestré příklady a učivo se snažit aplikovat i do netypických oblastí. Genderové zatížení v nich často pramení z tradičního rozdělení předmětů na dívčí a chlapecké nebo z necitlivé pedagogické komunikace, která se do učebnic promítá. Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic vymezuje čtyři oblasti, ve kterých se stereotypy projevují:

- ▶ celková koncepce předmětu
 - dějepis – sled událostí – bitev, politiky, kde dominovali muži, ženy zneviditelněné
 - téma genderu by mělo být zařazováno do občanské výchovy a dějepisu
 - vhodné propojovat problematiku genderu s ekologickou a multikulturní problematikou
- ▶ výběr učiva
 - mužská životní zkušenost má víc prostoru
 - hierarchie – muž jako hybatel pokroku, žena spíš v podřízeném postavení, neplacená domácí práce, ženská otázka – volební právo – tedy i co CHYBÍ
- ▶ ilustrace a příklady
 - počítá se rychlost vozidla a ne velryby – ovlivňují se šance obou pohlaví vztáhnout si příklad ke své zkušenosti
- ▶ jazyk učebnice
 - vyhnout se klišovitým charakteristikám slabé/silné pohlaví, domov/rodina, rozum/cit; omezovat generické maskulinum, tj. mužské tvary, které mají odkazovat i k ženskému rodu a používat přechylování nebo neutrální tvary (např. Žáci/žákyně; studující, vyučující apod.)

JAK ZJISTÍME, ŽE NAŠE VÝUKA JE STEREOTYPNÍ?

- nahrávky, náslechy kolegů (kolikrát a jak oslovili koho, jak hodnotili, za co pochválili)

Zásady genderově citlivé výchovy:

- nesvazovat děti i sebe stereotypy
- být otevřený k netypickému chování
- podporovat dohody a kontakty mezi dětmi
- vyváženě rozdělovat role a úkoly
- stavět na zkušenostech obou pohlaví

→ **to znamená být spravedliví, otevření a pestří ve svém přístupu**

Náměty na aktivity pro otevírání genderových problémů

- *Vzkaz mimozemšťanům* – popište, jaký obraz o mužích a ženách by si na základě reklamy udělaly bytosti z vesmíru a srovnej s realitou

- *Holky/Kluci to mají snazší...* – zamyslete se nad tím, jak by se váš život změnil, kdybyste se zítra vzbudili jako člověk opačného pohlaví (diskuse – nabourávání stereotypů)

- *Život s nálepkou* – rozdat nálepky např. *Romka, Gay, Otec na rodičovské dovolené, Věřící* a nechat děti reagovat na sebe stereotypně, osoby s nálepkou pak hádají, kým byly a diskutujeme o našich předsudcích

Použitá a doporučená literatura

BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. CDK, 1999.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Karolinum, 2000.

GILLIGANOVÁ, C. *Jiným hlasem*. Portál, 2001.

HORNEYOVÁ, K. *Ženská psychologie*. Triton, 2004.

JARKOVSKÁ, L. *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělávání*. Nesehnutí Brno, 2003.

KIMMEL, M.S. *The Gendered Classroom*. Oxford University Press, 2000.

NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha, Academia, 1997.

OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000.

PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Portál, 2003.

SANTROCK, J. W. *Educational Psychology*. New York: McGraw-Hill Higher Education, 2004.

SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.(ed.) *Gender ve škole*. Otevřená společnost, 2005.
<http://www.osops.cz/cz/projekty/genderova-rovnost/gender-ve-skole/>

VALDROVÁ J., SMETÁČKOVÁ- MORAVCOVÁ, I., KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B. *Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic*. Projekt „Posuzování genderové stereotypnosti učebnic“ podpořený Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Praha, 2004. www.msmt.cz

RENZETTI, C., CURRAN, D.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: UK Karolinum, 2003.

Doporučené internetové stránky:

www.rppp.cz;

www.feminismus.cz;

www.aspekt.sk;

www.rovneprilezitosti.cz;

www.gendernora.cz